

Jongens en jonge mannen na ouderlijke scheiding

A.P. Spruijt & V.P.J. Duindam
Pedagogiek, 24, 72-82

Abstract

In dit artikel staan de effecten centraal die een ouderlijke scheiding heeft op jongens en jonge mannen in de leeftijd van 12 tot 30 jaar. Wij vergelijken die groep zowel met jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen als met meisjes en jonge vrouwen uit zowel gescheiden als intacte gezinnen. We bestuderen drie clusters effecten: geëxternaliseerde problematiek, relatieproblematiek en geïnternaliseerde problematiek. Wat betreft de geëxternaliseerde problematiek worden er twee significante effecten gevonden: jongens en jonge mannen na scheiding scoren significant hoger op de delinquentiescore en vertonen veel meer riskante gewoonten. Er zijn geen significante verschillen tussen de vier groepen jongeren wat betreft werkloosheid of leer/werkproblemen. De geïnternaliseerde problematiek van jongens na scheiding verschilt niet van die van de jongens uit intacte gezinnen of van die van meisjes. Wel voelen jongens zich in het algemeen fysiek beter dan meisjes. Wat de relatieproblematiek betreft zijn er wel diverse significante verschillen. Jongens en jonge mannen na scheiding hebben significant meer relatie-ervaring, inclusief meer sekspartners dan jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen. In vergelijking met meisjes en jonge vrouwen na scheiding hebben jongens echter minder samenwoonervaring, minder ervaring met het uit elkaar gaan en zijn ook minder ver gevorderd op het pad van de gezinsvorming.

Introductie: sekse verschillen en echtscheiding

Het is bekend dat het met jongeren die een echtscheiding hebben meegemaakt gemiddeld minder goed gaat dan met andere jongeren (Amato, 2001; Hetherington, 1999; Spruijt & De Goede, 2001; Spruijt et al, 2002). Wij zijn in het bijzonder geïnteresseerd in de effecten die een scheiding heeft op jongens en jonge mannen. Daarom zullen wij deze groep zowel vergelijken met jonge mannen uit intacte gezinnen als met jonge vrouwen uit zowel intacte als gescheiden gezinnen. In onderzoek over de gevolgen van echtscheiding in het algemeen worden meestal geen grote verschillen tussen jongens en meisjes gevonden. In onderzoek over meer

specifieke gevolgen echter, worden vaak wel verschillen gevonden tussen jongens en meisjes, al zijn de uitkomsten niet altijd eenduidig. Veel onderzoek richt zich op bepaalde specifieke geïnternaliseerde en/of geëxternaliseerde problemen. Onder geïnternaliseerde problemen vallen dan bijvoorbeeld depressieve symptomen, emotionele problemen, psychische stress, lage zelfwaardering, somatische klachten en onwelbevinden. Geëxternaliseerde problemen zijn verschijnselen als afwijkend gedrag, (licht) delinquent gedrag, antisociaal gedrag en agressief gedrag.

Vaak worden geëxternaliseerde problemen aan jongens toegeschreven en geïnternaliseerde problemen aan meisjes. Zo stellen Singendonk & Meesters (2002) dat meisjes eerder geneigd zijn om problemen te internaliseren - op zichzelf te betrekken -, terwijl jongens vaker externaliseren, zij richten hun ongenoegen naar buiten. Bij stressvolle gebeurtenissen zullen meisjes zich dus eerder terugtrekken, terwijl bij jongens de kans groot is dat ze 'lastig worden'. Uit empirisch onderzoek blijkt echter niet duidelijk dat scheiding geïnternaliseerde problemen bij meisjes en geëxternaliseerde problemen bij jongens verder versterkt. Simons, Lin, Gordon, Conger, en Lorenz (1999) constateren bijvoorbeeld dat echtscheiding van de ouders samenhangt met zowel meer externaliserende als internaliserende problemen bij jongens. Bij meisjes nemen vooral externaliserende problemen significant toe na ouderlijke scheiding, maar internaliserende problemen niet. Jongens schijnen vooral bij heftige ouderlijke conflicten meer negatieve effecten te vertonen dan meisjes (Buchanan, Maccoby, & Dornbusch, 1996). Jongens reageren in het algemeen negatiever op stressvolle omstandigheden in de (vroeg) kindertijd. Tevens raken zij daardoor langduriger uit hun evenwicht dan meisjes. Dit geldt ook voor de stress rond huwelijksmoeilijkheden en echtscheiding (Tavecchio, 1998; Zaslow & Hayes, 1986). Onderzoekers als Amato (2000) en Hetherington en Kelly (2002) concluderen dat voor jonge jongens de effecten van ouderlijke scheiding gemiddeld iets sterker zijn dan voor meisjes. Volgens Sun (2001) echter blijken vrouwelijke adolescenten net zo veel kans te hebben beïnvloed te worden door het ouderlijke scheidingsproces als mannelijke adolescenten. De conclusie van Teyber (1996) is dan ook: "Echtscheiding is moeilijker voor jonge jongens dan voor jonge meisjes, maar als meisjes in de puberteit komen, escaleren de problemen tussen alleenstaande moeders en dochters vaak zo, dat ze de conflicten tussen zoons en moeders evenaren".

Cijfers over scheiding

Het echtscheidingscijfer in Nederland is de laatste jaren stabiel tot licht stijgend. Datzelfde geldt voor het aantal kinderen dat per jaar bij een ouderlijke scheiding is betrokken.

Tabel 1 Echtscheidingen en het aantal hierbij betrokken minderjarige kinderen

Jaar	aantal scheidingen	aantal minderjarige kinderen
1992	30.500	25.700
1994	36.200	29.800
1996	34.900	29.500
1998	32.500	29.300
2000	34.700	33.000
2001	37.500	35.000

Bron: CBS, 2002

Bij ongeveer de helft van de scheidingen zijn - gemiddeld twee - minderjarige kinderen betrokken. Naast de officiële echtscheiding is er een groeiend aantal ontbindingen van samenwoningrelaties (CBS, 2001). Het betreft hier echter in overgrote meerderheid paarrelaties zonder kinderen, een gegeven dat dus minder relevant is voor dit artikel (CBS, 2002). Net als in Nederland treedt er in de meeste andere Europese landen de laatste jaren een zekere stabilisatie van het echtscheidingscijfer op, na een scherpe stijging vanaf de zestiger jaren. Het Nederlandse echtscheidingscijfer wijkt niet sterk af van dat van andere West-Europese landen maar is wat lager dan in Noord-Europa en in de VS (SCP, 2000).

Tabel 2 Percentage gescheidenen naar jaar van huwelijkssluiting

	1975	1980
<i>Nederland</i>	28	32
België	31	35
Duitsland	32	34
Frankrijk	31	33

Engeland	38	42
Denemarken	42	44
Noorwegen	35	40
Zweden	44	46

Bron: SCP, 2000.

In de VS zijn de scheidingscijfers al jarenlang hoger dan in Nederland. Hoewel ze per staat wel verschillen vertonen, liggen ze zeker op het niveau van Noord-Europa (Hetherington & Stanley-Hagan, 1997). In Zuid-Europese landen liggen de cijfers aanzienlijk lager (tussen 8 en 12%), hoewel ook daar een stijging kan worden geconstateerd.

Gevolgen voor kinderen

Veel van de actuele problemen rond scheiding hebben te maken met omgang en kinderen, zowel jongens als meisjes. Een belangrijk internationaal probleemgebied is dat van de alimentatie (Corden & Meyer, 2000; Dorhout, 2001; Teachman & Paasch, 1993; Wegelin, 1996; Werkgroep Alimentatiebeleid, 2002). Het blijkt dat in veel landen de helft van de vaders kinderalimentatie betaalt en de andere helft niet. In Nederland heeft de Interdepartementale Werkgroep Kinderalimentatie onlangs nieuwe voorstellen gedaan om tot betere vaststelling en naleving van de kinderalimentatie te komen. Ook in andere landen is deze kwestie actueel. Zo meldt de New York Times van 23 april 1999 dat er een sterk verband is tussen afspraken over omgang en betaling van alimentatie. Zijn er wel afspraken, dan betaalde 75% van de ouders, zijn er geen afspraken dan betaalde slechts 35%. Verder blijkt dat moeders vaker alimentatie krijgen van uitwonende vaders, dan zorgvaders van uitwonende moeders. Ook Lin (2000) schrijft over de situatie in de Verenigde Staten en bespreekt de voor- en nadelen van loonbeslag bij niet betalen. Op zijn minst moeten volgens Lin ook pogingen worden ondernomen om ouders hun alimentatieverplichtingen als billijk te leren ervaren. Dat zou misschien kunnen door de bedragen te verlagen en tegelijkertijd over te gaan tot automatische inhouding. Het meeste bevolkingsonderzoek - dus onderzoek waarin alle echtscheidingssituaties worden betrokken - laat zien dat echtscheiding in het algemeen negatieve gevolgen heeft voor kinderen. De gevolgen zijn echter meestal niet rampzalig (Amato, 2001; Cherlin, Furstenberg, Chase-Landsdale, Kiernan,

Robins, Morrison, & Teitler, 1992; ; Fischer & De Graaf, 2001; Furstenberg & Cherlin, 1991; Maccoby & Mnookin, 1994; Spruijt, De Goede, & Van der Valk, 2000; Wallerstein, Lewis, & Blakeslee, 2000). Als het gaat om onderzoek onder speciale groepen respondenten, bijvoorbeeld kinderen met psychiatrische problemen of jongeren in jeugdgevangenissen, dan blijken de gevolgen van echtscheiding vaak ernstiger te zijn (Garrity & Baris, 1994; Grych & Fincham, 2001; Morrison & Coiro, 1999; Treffers, Goedhart & Koudijs, 1999). Beide vormen van onderzoek hebben hun eigen waarde maar moeten duidelijk van elkaar worden onderscheiden. Bij de beoordeling van de sterkte van de effecten speelt vaak ook de opvatting van de auteur een rol: conservatieve auteurs zijn dikwijls geneigd de effecten voor kinderen behoorlijk sterk te noemen, terwijl progressieve auteurs eerder geneigd zijn de gevolgen significant maar zwak te noemen (Amato, 1999).

Daarbij komt dat onderscheid gemaakt zou moeten worden in de gevolgen van soorten echtscheidingen. Als de ouders in staat zijn hun conflicten te beheersen en tenminste over de kinderen met elkaar kunnen blijven communiceren, dan zijn de gevolgen voor kinderen meestal niet zo ernstig. Maar als ouders openlijk en chronisch ruzie maken, wordt het voor kinderen veel erger (Buehler & Gerard, 2002; Schmidtgall, King, Zarski, & Cooper, 2000; Teyber, 2001; Whiteside & Becker, 2000). Een leefomgeving waarin de ouders niet ophouden openlijk te ruziën is de slechtst denkbare opvoedingssituatie voor kinderen. In 1991 publiceerden Amato en Keith de eerste grote meta-analyse (een empirische studie over meerdere andere studies) over de gevolgen van echtscheiding voor kinderen. In 2001 herhaalde Amato deze studie voor de onderzoekingen uit de jaren negentig. Hij analyseerde 67 gepubliceerde artikelen opnieuw. Tot zijn verbazing moest hij constateren dat de gemiddelde negatieve effecten voor kinderen in de jaren negentig niet kleiner maar juist groter waren geworden. Hij had dit niet verwacht in verband met de toegenomen acceptatie van echtscheiding in de samenleving. Achteraf vermoedt Amato dat de slechtere resultaten voor kinderen misschien worden veroorzaakt door het feit dat nu ook de matig slechte huwelijken vaker worden ontbonden, wat voor kinderen moeilijker te begrijpen is. Een tweede reden is – paradoxaal genoeg - wellicht de economische vooruitgang. Hiervan profiteren vooral tweoudergezinnen zodat eenoudergezinnen het relatief slechter hebben dan voor 1990. Amato concludeert dat het in elk geval belangrijk blijft om aandacht te besteden aan de negatieve effecten van scheiding voor kinderen. Welke negatieve effecten voor kinderen

worden meestal in onderzoek gevonden? Als men het totale onderzoek overziet, dan komen aan de orde: schoolprestaties, (wan)gedrag, psychologisch en emotioneel welbevinden, zelfbeeld, sociale relaties. Amato (2001) concludeert dat kinderen van gescheiden ouders op al deze aspecten slechter scoren dan kinderen uit intacte gezinnen. Dit geldt in het algemeen zowel voor jongens als voor meisjes. Ook in diverse andere, niet in de meta-analyse van Amato betrokken, studies komen dergelijke uitkomsten naar voren (Hetherington, 1999; Kormos, 1999; Spruijt & De Goede, 2001).

Lange termijn effecten

De meeste onderzoekers zijn van mening dat kinderen in de eerste twee jaar na de scheiding de meeste negatieve gevolgen ondervinden. Daarna neemt het leven veelal weer min of meer zijn normale loop. Voor een aantal kinderen blijven de problemen echter bestaan en voor sommigen zelfs voor lange tijd. Wallerstein heeft regelmatig gepubliceerd over haar longitudinale project en herhaaldelijk vastgesteld dat de scheidingseffecten voor een aantal jongeren tot ver in de volwassenheid voortduren. Met name als jongens en meisjes in de fase van eigen partnerkeuze en gezinsvorming komen, steken de scheidingsherinneringen opnieuw de kop op. Er wordt gesproken van een sluimereffect (Wallerstein, Lewis, Blakeslee, 2000). Ander onderzoek maakt eveneens melding van lange termijneffecten. Kinderen die een scheiding meegemaakt hebben tonen hogere ziektecijfers op volwassen leeftijd dan hun leeftijdgenoten uit intacte gezinnen. Ook blijken vrouwen uit scheidingsgezinnen zwaardere drinkers en rokers te zijn en mannen vooral zwaardere rokers (Furstenberg & Kiernan, 2001). Adolescenten en jongvolwassenen uit scheidingsgezinnen roken vaker en gebruiken vaker softdrugs dan leeftijdgenoten uit intacte gezinnen (Spruijt, De Goede & Van der Valk, 2000). Volwassen kinderen van gescheiden ouders scheiden significant vaker dan kinderen uit intacte gezinnen. Zij verbreken ook vaker een samenwoningrelatie dan volwassenen uit intacte gezinnen (Amato, 1996; De Graaf & Steenhof, 1999; Diekmann & Engelhardt, 1995; Dronkers, 1997). Verder blijkt de huwelijkskwaliteit van scheidingskinderen minder goed te zijn dan die van kinderen uit tweeoudergezinnen. Dit heeft volgens Amato (1999) verschillende redenen: scheidingskinderen trouwen jonger, hebben liberale opvattingen over het huwelijk maar vertonen bovenal problematisch huwelijksgedrag. Dat wil zeggen dat hun communicatie slechter is, ze meer faalangst hebben en vaker

jaloers zijn. Tenslotte constateert ook Hetherington (1999) dat diverse effecten, zoals meer riskante gewoonten en meer psychische problemen, voortduren tot ver in de volwassenheid. Zij waarschuwt er dan ook voor de scheidingseffecten niet te onderschatten.

Beschermende factoren en risicofactoren

Furstenberg en Cherlin noemen in hun overzichtsstudie uit 1991 twee belangrijke beschermende factoren voor kinderen na scheiding: een goed functionerende thuiswonende ouder en zo weinig mogelijk confrontatie met ouderlijke conflicten. Het onderzoek uit de jaren negentig ondersteunt deze factoren volledig en voegt daar nog een aantal aan toe. Zo benadrukken Amato en Gilbreth (1999) het positieve effect op kinderen van het ontvangen van kinderalimentatie. Dit is niet alleen prettig uit materieel oogpunt maar geeft kinderen ook het gevoel dat de uitwonende ouder hen nog belangrijk vindt. Daarnaast onderstrepen zij het belang van autoritatief ouderschap (een warme, maar wel controlerende opvoeding). Dit punt wordt door diverse andere auteurs ondersteund (Avenevoli, Sess, & Steinberg, 1999). Verdere beschermende factoren zijn vaardigheden van het kind zelf (probleemoplossend vermogen en sociale competentie), steun van de sociale omgeving (familie, burens, leerkrachten, inclusief de steun van de eventuele stiefvader), en de toegang tot therapeutische interventies (door school ondersteunde programma's voor scheidingskinderen, speciale trainingen). Risicofactoren zijn natuurlijk vooral het ontbreken van beschermende factoren. De meest genoemde risicofactoren zijn: het voortdurende ouderlijke conflict, een niet goed functionerende verzorgende ouder en financiële achteruitgang (Buchanan & Heiges, 2001; Garrity & Baris, 1994; Hanson, 1999; Hetherington, Bridges, & Insabella, 1998; Teyber, 2001; Whiteside & Becker, 2000).

De financiële achteruitgang van veel eenoudergezinnen heeft negatieve effecten voor kinderen (Simons & Associates, 1996). Ook het aantal bijkomende veranderingen in het leven van kinderen is een risicofactor: hoe meer veranderingen hoe slechter (Buchanan, Maccoby, & Dornbusch, 1996; McLanahan, 1999). Wat in het algemeen de betekenis van de uitwonende ouder is voor het welbevinden van kinderen, is niet geheel duidelijk. Furstenberg en Cherlin hebben dat al vermeld in 1991 en Amato (2000) kan dat alleen maar bevestigen. Het nieuwste onderzoek laat zien dat de rol van de uitwonende ouder zeker belangrijk is, mits de conflicten met de

ex kunnen worden beheerst. Vooral autoritatief ouderschap van de kant van de uitwonende ouder is dan positief voor scheidingskinderen (Amato & Gilbreth, 1999). Er is geen discussie over het duidelijke risico voor kinderen als de thuiswonende ouder niet goed functioneert (Amato, 2001; Furstenberg & Cherlin, 1991; Hetherington & Kelly, 2002; Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999).

Deze studie

Uit het literatuuroverzicht blijkt dat er veel verschillende gevolgen van ouderlijke scheiding voor de kinderen worden gevonden, maar dat verschillen tussen jongens en meisjes lang niet altijd worden bestudeerd en/of gevonden. De bedoeling van deze studie is om meer inzicht te verkrijgen in de invloed op lange(re) termijn van ouderlijke scheiding op jongens en jonge mannen. We bestuderen daartoe zowel geïnternaliseerd als geexternaliseerd probleemgedrag en problemen op het gebied van relaties. Onze steekproef bestaat uit jongeren van 12 tot 30 jaar zodat we de over gegevens beschikken van een brede leeftijdsgroep.

Steekproef en dataverzameling

We maakten gebruik van de dataset van het project Wendingen in de Levensloop (WIL): een Nederlands nationaal panelonderzoek, gebaseerd op een representatieve steekproef van jongeren. De random selectie was gebaseerd op statistieken van huishoudens en jongeren die zelfstandig wonen, uit het Nationale Script Panel en de Nationale Mini Census ('t Hart, Meeus & Kox, 1993). Het percentage weigeringen om mee te doen was 26,1%. Correctieberekeningen geven aan dat de random selectie niet veel afwijkt van de kennis over jongeren uit andere bronnen. Er is één belangrijke deviatie: allochtone jongeren zijn nauwelijks vertegenwoordigd. De jongeren hebben een groot aantal vragen beantwoord, zowel schriftelijk als mondeling, over hun ontwikkeling en levensstijl. De vragen hadden betrekking op fysiek en psychologisch welzijn, het zich losmaken van de ouders en het op eigen benen gaan staan, relaties, seks, vaste verkering, uit huis gaan en de relatie tussen generaties. Eén van de ouders werd eveneens geïnterviewd. In 1997 hebben nog 1781 jongeren van 12-30 jaar aan het onderzoek deelgenomen. Het veldwerk is uitgevoerd door een onderzoeksbureau.

Onafhankelijke variabele: jongeren per gezinsvorm

Aan de jongeren in het onderzoek is gevraagd of en wanneer hun ouders gescheiden zijn. Ook is vastgesteld of beide ouders nog in leven zijn; jongeren uit verweduwd gezinnen zijn hier buiten beschouwing gelaten. Aan de jongeren zijn bovendien drie vragen gesteld over de tevredenheid van de ouders over hun huwelijksrelatie. Van deze drie items is een schaal gemaakt ($\alpha=.77$). Ouders met de laagste scores op de drie items (volgens de jongeren dus) kregen het predikaat "slecht functionerend huwelijk" en zijn in dit artikel niet meegenomen omdat dit voor een deel "bijna-scheidingsgezinnen" zijn. De ouders met de overige scores op de drie items kregen het predikaat intact huwelijk. De samenstelling van onze onderzoeksgroep voor dit artikel is dan als volgt:

Tabel 3 Samenstelling onderzoeksgroep op tijdstip 1

	n	%
Jongens na ouderlijke scheiding	58	4.7
Jongens uit intacte gezinnen	470	38.0
Meisjes na ouderlijke scheiding	90	7.3
Meisjes uit intacte gezinnen	619	50.0
Totaal	1237	100.0

Het overzicht van de belangrijkste variabelen staat vermeld in tabel 4. We geven de gemiddelden of percentages en vermelden tevens de standaarddeviatie.

Tabel 4 Overzicht belangrijkste variabelen

	Gem. of %	SD
Geslacht (% jongens)	42.4%	0.49
Leeftijd T1	20.7	3.78
Opleidingsniveau (1-10)	5.1	2.76
<i>Geïnternaliseerde problemen</i>		
Fysieke gezondheid (1-10)	7.1	2.66
Welbevinden (1-10)	7.0	2.59
Mate van stress (1-10)	5.0	3.04
Mate van depressiviteit (1-10)	2.4	2.06
Zelfmoordgedachten (1-10)	1.3	0.99
<i>Relationele problematiek</i>		
Sexpartners laatste jaar? (0-<4)	0.9	0.79
Relatieproblemen (1-10)	3.4	1.78
Relatie-ervaring (1-10)	4.9	2.60
Samenwonend of getrouwd?	39.6%	0.48
Samenwonen verbroken? (0-2)	0.5	0.24

Uit elkaar gaan? (0-4)	0.6	0.86
Zelf kinderen?	13.5%	0.34
<i>Geexternaliseerde problemen</i>		
Leer/werkproblemen (1-10)	2.4	1.85
Delinquentiescore (1-10)	1.6	1.40
Riskante gewoonten (1-10)	3.1	2.61
Werkloos?	2.6%	0.16

De leeftijd van de ondervraagde jongeren varieert van 12 tot 30 jaar. De jongens zijn iets in de minderheid: 42.4%. Dit heeft te maken met het feit dat jongens iets vaker weigeren om aan onderzoek mee te doen vergeleken met meisjes. Bovendien rapporteren wij hier over de tweede meting. Onder de afvallers zijn iets meer jongens dan meisjes. Het opleidingsniveau is gespreid. In het onderzoek zijn drie soorten afhankelijke variabelen gebruikt: geïnternaliseerde problematiek, relationele aspecten en geexternaliseerde problemen. Er zijn diverse instrumenten gebruikt om deze drie soorten aspecten vast te stellen.

De *geïnternaliseerde problematiek* is gemeten door te vragen naar de:

- fysieke toestand, met behulp van de VOEG, die de mate meet van: moeheid, hoofdpijn, rugpijn etc. De scores zijn getransponeerd naar een schaal van 1 tot 10.
- mate van welbevinden, de psychologische gezondheid gemeten door de Cantrilladder: Wij willen graag van je weten hoe je je voelt. (van 1 = zeer slecht tot 10 = zeer goed).
- mate van psychologische stress en de mate van depressiviteit, gemeten met behulp van de Goldbergschaal (bijvoorbeeld: Had je gedurende de afgelopen vier weken voortdurend het gevoel onder druk te staan? of: Voelde je je de afgelopen vier weken ongelukkig of depressief?) De scores zijn weer omgezet in tienpuntsschalen, met 1 = slecht (veel stress of depressiviteit) en 10 = goed.
- gedachten aan zelfmoord in het laatste jaar.

De *relationele aspecten* zijn geoperationaliseerd door te vragen naar:

- het aantal sexpartners gedurende het laatste jaar.
- de frequentie van het voorkomen van problemen in de (intieme) relatie(score van 1 tot 10).
- de ervaring met verkeringsen en samenwonenrelaties
- het op dit moment al dan niet samenwonen
- het al eens een samenwonenrelatie verbroken hebben

- het wel eens van plan zijn om uit elkaar te gaan
- het hebben van eigen kinderen

De *geexternaliseerde problematiek* is gemeten door te vragen naar:

- de frequentie van het voorkomen van problemen met het leren op school, in de studie of op het werk.
- het wel of niet gepleegd hebben van ruim 20 delinquente gedragingen
- het hebben van riskante gewoonten (roken, drinken, blowen)
- het al dan niet werkloos zijn.

Resultaten

De centrale vraag in dit artikel is hoe het gaat met jongens en jonge mannen na ouderlijke scheiding. Om deze vraag te beantwoorden vergelijken we deze groep met jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen, maar ook met meisjes en jonge vrouwen uit zowel scheidingsgezinnen als intacte gezinnen. In tabel 5 zijn de resultaten van deze vergelijking vermeld. De letters tussen haakjes geven aan of de scheidingsjongens significant verschillen van de andere groepen. Wanneer geen letters zijn vermeld, zijn de verschillen niet significant.

Tabel 5 Overzicht gemiddelde scores belangrijkste variabelen op T2 per groep

	a	b	c	d
	jongens	jongens	meisjes	meisjes
	na	intacte	na	intacte
	scheiding	gezinnen	scheiding	gezinnen
Leeftijd T1	20.9 (ns)	20.6	21.3	20.8
Opleidingsniveau	4.7 (ns)	5.0	5.1	5.3
<i>Geïnternaliseerde problemen</i>				
Fysieke gezondheid (1-10)	7.9 (a,cd)	7.9	5.7	6.8
Welbevinden (1-10)	7.2	7.5	6.6	6.9
Mate van stress (1-10)	4.5	4.6	5.4	5.1
Mate van depressiviteit (1-10)	2.0	2.0	2.5	2.4

Zelfmoordgedachten (1-10)	1.3	1.2	1.4	1.3
---------------------------	-----	-----	-----	-----

Relationele problematiek

Aantal sexpartners	1.3 (a,bd)	0.9	1.2	0.8
Relatieproblemen (1-10)	3.4	3.1	3.8	3.4
Relatie-ervaring (1-10)	5.7 (a,bd)	4.5	6.1	4.8
Samenwonend/getrouwd?	24.1 (a,cd)	28.1	58.9	46.2
Samenwonen verbroken?	0.3 (a,c)	0.4	2.0	0.4
Uit elkaar gaan? (0-4)	0.4 (a,cd)	0.4	0.9	0.7
Zelf kinderen?	4% (a,cd)	9%	27%	17%

Geexternaliseerde problemen

Delinquentiescore (1-10)	2.2 (a,cd)	2.0	1.6	1.3
Riskante gewoonten (1-10)	5.5 (a,bcd)	3.6	3.2	2.4
Werkloos? (nee=0)	1.1	1.0	1.1	1.0
Leer/werkproblemen (1-10)	2.4	2.3	2.0	2.4

Dat de leeftijd en het opleidingsniveau niet significant verschillen tussen de vier groepen behoeft geen verbazing te wekken. Het is niet aannemelijk dat jongens na scheiding in dit opzicht verschillend zijn. De geïnternaliseerde problematiek van jongens na scheiding verschilt niet van die van de jongens uit intacte gezinnen of van meisjes. De enige significant verschillende uitkomst is de relatief slechte fysieke gezondheid van meisjes. Jongens voelen zich gemiddeld fysiek beter dan meisjes. Wat de relatieproblematiek betreft zijn er wel diverse significante verschillen. Jongens en jonge mannen na scheiding hebben significant meer relatie-ervaring, inclusief meer sexpartners dan jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen. In vergelijking met meisjes en jonge vrouwen na scheiding hebben jongens echter minder samenwoonervaring, minder ervaring met het uit elkaar gaan en zijn ook minder ver gevorderd op het pad van de gezinsvorming. Er zijn geen significante verschillen tussen de vier groepen wat betreft werkloosheid of leer/werkproblemen. Wel scoren jongens na scheiding significant hoger op de delinquentiescore en vertonen zij veel meer riskante gewoonten.

Conclusie en discussie

In dit onderzoek bestudeerden we de effecten die een scheiding heeft op jongens en jonge mannen. Wat betreft de geëxternaliseerde problematiek werden er twee significante effecten gevonden: jongens scoren na scheiding significant hoger op de delinquentiescore en vertonen zij veel meer riskante gewoonten. De geïnternaliseerde problematiek van jongens na scheiding verschilt niet van die van de jongens uit intacte gezinnen of van meisjes. Wel voelen jongens zich in het algemeen fysiek beter dan meisjes. Wat de relatieproblematiek betreft zijn er diverse significante verschillen. Jongens en jonge mannen na scheiding hebben significant meer relatie-ervaring, inclusief meer sexpartners dan jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen. In vergelijking met meisjes en jonge vrouwen na scheiding hebben jongens echter minder samenwoonervaring, minder ervaring met het uit elkaar gaan en zijn ook minder ver gevorderd op het pad van de gezinsvorming.

Hoe kunnen we deze resultaten situeren in de onderzoeksliteratuur? Hetherington (1999) wijst erop dat zowel jongens als meisjes uit gescheiden gezinnen meer 'acting out' gedrag laten zien dan jongeren uit intacte gezinnen. Volgens haar kan de geëxternaliseerde problematiek ganderspecifieke vormen aannemen: bij jongens zie je dan agressief of delinquent gedrag, en bij meisjes voortijdige seksuele activiteiten en voortijdig moederschap. Hier blijken dus ook definitiekwesties van belang te zijn. Het hangt van je definitie van 'geëxternaliseerde problematiek' af, wat hier precies onder valt. Een vraag blijft overigens ook waar dan de grens dan ligt van 'voortijdig' seksuele activiteiten en moederschap, aangezien meisjes en jonge vrouwen gemiddeld op jongere leeftijd starten met relaties en met gezinsvorming dan jongens en jonge mannen. Een belangrijk resultaat van dit onderzoek is in elk geval wel dat echtscheiding kan leiden tot meer geëxternaliseerde problematiek bij jongens.

Tot welke aanbevelingen voor de praktijk kunnen de besproken literatuur en de resultaten van dit onderzoek leiden? Het getuige zijn van openlijke conflicten tussen de ouders is voor zowel meisjes als jongens erg belastend. Daar kunnen we aan toevoegen dat jongens extra gevoelig zijn voor dergelijke conflicten en er juist meer mee te maken kunnen hebben. Ouders ruziën meer, en langer, in de aanwezigheid van zoons dan van dochters (Hetherington & Kelly, 2002). Bovendien is het zo dat ouders met zoons, vergeleken met ouders die dochters hebben, en grotere kans hebben de scheiding uit te stellen. Volgens Morgan, Lye en Condrón (1988) hebben ouders met zoons 9% minder kans hebben om te gaan scheiden dan ouders met

meisjes. Dit kan twee redenen hebben: ofwel vaders zijn meer betrokken bij en gehecht aan zoons, ofwel moeders zien ertegen op om alleen zoons op te voeden. Al deze factoren leiden ertoe dat zoons zowel voor als na de scheiding aan meer conflicten blootstaan (Hetherington & Kelly, 2002). Hetherington en Kelly stellen verder dat jongens minder in staat zijn om hun gevoelens te verwoorden dan meisjes en dat ze in tijden van stress minder goed om hulp kunnen vragen. Hierdoor ontbreken bij hen ook weer vaker protectieve factoren, die bij meisjes wel meer aanwezig zouden zijn (zie ook Teyber, 1996).

Teyber vraagt zich af hoe het te verklaren dat jongens de scheiding iets minder goed schijnen op te vangen dan meisjes. Hij stelt dat gebleken is dat ouders na de scheiding jongens minder discipline opleggen, hen vaker tot voorwerp van hun boosheid en kritiek maken en hen minder met koestering omgeven dan meisjes. Dochters worden gewoonlijk meer door hun moeder dan door hun vader opgevoed, en zoons meer door hun vader dan door hun moeder. Als de vader na de scheiding minder bij de opvoeding betrokken is, verliest de zoon dus zijn belangrijkste bron van discipline (Teyber, 1996). In dit verband kan ook worden gewezen op het belang van autoritatief ouderschap (een warme, maar wel controlerende opvoeding; zie ook Spruijt et al, 2002).

Toegespitst op jongens betekent dit dat ze niet minder discipline moeten ontvangen, maar zeker ook niet minder affectie, warmte, liefde en koestering. Boosheid en kritiek van de ouders jegens elkaar zouden niet bij de jongens terecht moeten komen. Zij verdienen steun bij hun pogingen om zich uit te spreken en hulp te zoeken. Dit kan op verschillende manieren gestimuleerd worden, zowel door moeder, die vaak primaire opvoeder is, te ondersteunen, als door vader meer bij de situatie te betrekken. Dit vereist natuurlijk wel dat ouders ook na de scheiding met elkaar kunnen blijven communiceren. Verplichte counselinggesprekken en bemiddeling voor de scheiding lijkt de aangewezen weg. Wanneer vaders tijdens het huwelijk meer bij de kinderen betrokken zijn, is de kans groter dat dit ook na een eventuele echtscheiding het geval blijft (Kalmijn & Graaf, 2000). Als vaders in "pre divorce families" meer zouden gaan zorgen, zou dat ook de situatie bij en na een echtscheiding kunnen verbeteren. Hij zou meer kunnen functioneren als identificatiefiguur, en kunnen (blijven) disciplineren, in combinatie met een warme aanpak (Duindam & Vroon, 2001). Overigens zou het niet alleen aanbeveling verdienen om vaders te stimuleren om meer te zorgen, ook voor jongens zelf zou het goed zijn dit meer te doen. De zorg die

meisjes zelf verlenen is volgens Singendonk en Meesters (2002) voor hen een protectieve factor. Zelfs de zorg voor een huisdier blijkt kinderen (en volwassenen) goed te doen.

Nader onderzoek lijkt op tenminste drie terreinen gewenst. In de eerste plaats verdient de vraag in hoeverre het ouderschapsarrangement van voor de scheiding, effecten heeft op de situatie erna, nader onderzoek. In de tweede plaats zijn er vragen over de rol van stiefvaders, en ten derde over de vraag of jongens beter af zijn als ze bij hun vaders opgroeien (en meisjes bij hun moeder): same sex custody. Op de lange termijn lijken jongens voordeel te hebben van de aanwezigheid van een stiefvader (Duindam & Vroom, 2001). Hetherington & Stanley-Hagan(1997) wijzen erop dat in het verleden diverse keren is geconstateerd dat kinderen onder voogdij van een ouder van dezelfde sekse het beter lijken te doen. Meer recente onderzoeken trekken deze bevindingen volgens echter weer in twijfel. Bauserman (2002) concludeert in zijn meta-analyse dat het voor het welbevinden van kinderen geen verschil maakt of ze bij moeder of bij vader wonen. Bij het onderzoek naar verschillen tussen kinderen die bij moeder of bij vader wonen, moet wel bedacht worden dat de vergelijking lastig is vanwege diverse interveniërende factoren. Zo zijn moedergezinnen meestal armer dan vadergezinnen, wonen oudere kinderen vaker bij vader en hebben niet-verzorgende moeders meer telefonisch en schriftelijk contact met hun kinderen dan niet-verzorgende vaders.

Literatuur

- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 628-641.
- Amato, P. R. (1999). Children of Divorced Parents as Young Adults. In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective* (pp. 147-165). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
- Amato, P. R., & Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analyses. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573.
- Avenevoli, S., Sessa, F. M., & Steinberg, L. (1999). Family Structure, Parenting Practices and Adolescent Adjustment: An Ecological Examination. In E. M. E. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective* (pp. 65-93). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Bauserman, R. (2002). Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic Review. *Journal of Family Psychology*, 16, 91-102.
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1996). *Adolescents after Divorce*. London: Harvard University Press.
- Buchanan, C. M., & Heiges, K. L. (2001). When Conflict Continues after the Marriage Ends: Effect of Post divorce Conflicts on Children. In J. H. Grych & F. D. E. Fincham (Eds.), *Interparental Conflict and Child Development. Theory, Research, and Application* (pp. 337-363). Cambridge: University Press.
- Buehler, C., & Gerard, J. M. (2002). Marital Conflict, Ineffective Parenting, and Children's and Adolescents' Maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 78-92.
- CBS. (2001). *Samen leven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- CBS. (2002). *Maandstatistiek van de bevolking*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F., Chase-Landsdale, P. L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R., & Teitler, J. O. (1992). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, 252, 1386-1389.
- Corden, A., & Meyer, D. R. (2000). Child support policy regimes in the United States, United Kingdom, and other countries: Similar issues, different approaches. *Focus*, 21, 72-86.
- Diekmann, A., & Engelhardt, H. (1995). Die soziale Vererbung des Scheidungsrisikos. Eine empirische Untersuchung der Transmissionshypothese mit dem deutschen Familiensurvey. *Zeitschrift für Soziologie*, 24, 215-228.
- Dronkers, J. (1997). Zoals de ouders zorgen, piepen de jongen. Intergenerationele overdracht van de kans op scheiding in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 72, 149-166.

- Duindam, V. & Vroom, M. (2001). *Een nieuwe Start, Handboek voor Gescheiden Vaders*. Amsterdam, Van Genneep.
- Dorhout, P. (2001). Niet-financiële factoren bij vaststelling van alimentatie tussen ex-genoten en ex-partners. *EchtscheidingBulletin*, 6, 85-90.
- Fischer, T., & De Graaf, P. M. (2001). Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen; negatieve gevolgen of schijnverbanden? *Sociale Wetenschappen*, 44, 138-163.
- Furstenberg, F. F., & Cherlin, A. J. (1991). *Divided Families. What happens to children when parents part*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Furstenberg, F. F., & Kiernan, K. E. (2001). Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 446-457.
- Garrity, C. B., & Baris, M. A. (1994). *Caught in the middle: Protecting the Children of High-Conflict Divorce*. New York: Lexington Books.
- Graaf, A. de, & Steenhof, L. (1999). Relatie- en gezinsvorming van generaties 1945-1979: uitkomsten van het Onderzoek Gezinsvorming 1998. *Maand Statistiek van de Bevolking, dec. 1999*, 21-36.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. E. (2001). *Interparental Conflict and Child Development. Theory, Research and Application*. Cambridge: University Press.
- Hanson, T. L. (1999). Does Parental Conflict Explain Why Divorce Is Negatively Associated with Child Welfare? *Social Forces*, 77, 1283-1910.
- Hart, H. t, Meeus', W., & Kox, W. (1993). Jongeren in Nederland: achtergronden en opzet van een nationaal survey. In W. Meeus & H. 't Hart (red), *Jongeren in Nederland*, Academische Uitgeverij Amersfoort.
- Hetherington, E. M. (1999). Should We Stay Together for the Sake of the Children. In E. M. E. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. M. (1997). The Effects of Divorce on Fathers and Their Children. In M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (pp. 191-211). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hetherington, E. M., Bridges, M., & Insabella, G. M. (1998). What Matters? What Does Not? Five Perspectives on the Association Between Marital Transitions and Children's Adjustment. *American Psychologist*, 53, 167-184.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. B. (2002). *For Better or for Worse*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kalmijn, M., & Graaf, P. M. de (2000). Gescheiden vaders en hun kinderen: een empirische analyse van voogdij en bezoeksfrequentie. *Bevolking en Gezin*, 29, 59-84.
- Kormos, H. (1999). Kind vaak klem tussen scheidende ouders. *Algemeen Dagblad*.
- Lin, I.-Fen (2000). Fairness and compliance with child support obligations. *Journal of Marriage and the Family*, 62/2, 388-399.

- Maccoby, E. E., & Mnookin, R. H. (1994). *Dividing the child: social and legal dilemma's of custody*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- McLanahan, S. S. (1999). Father Absence and the Welfare of Children. In E. M. E. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Morgan, S.P., Lye, D.N. & Condran, G.A. (1988). Sons, daughters, and the risk of marital disruption. *American Journal of Sociology*, 94, 110-129.
- Morrison, D. R., & Coiro, M. J. (1999). Parental Conflict and Marital Disruption: Do Children Benefit When High-Conflict Marriages Are Dissolved? *Journal of Marriage and the Family*, 61, 626-637.
- New York Times. (1999). Child support is linked to parents who visit. *The New York Times*.
- Schmidtgal, K., King, A., Zarski, J. J., & Cooper, J. E. (2000). The Effects of Parental Conflict on Later Child Development. *Journal of Divorce and Remarriage*, 33, 149-157.
- SCP. (2000). *Sociaal en Cultureel Rapport, 2000. Nederland in Europa*. Den Haag: SCP.
- Simons, R. L., & Associates. (1996). *Understanding differences between divorced and intact families*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Simons, R. L., Lin, K., Gordon, L. C., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the Higher Incidence of Adjustment Problems Among Children of Divorce Compared with Those in Two-Parent Families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 1020-1033.
- Singendonk, K., & Meesters, G. (2002). *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Spruijt, E., Goede, M. de, & Valk, I. van der (2000). Veranderende gezinsvormen en het welbevinden van jongeren. *Bevolking en Gezin*, 29(85-108).
- Spruijt, E., & Goede, M. de (2001). Kinderen en hun vader na de scheiding. In C. v. Nijntzen & S. Sevenhuijsen (Eds.), *Dubbelleven. Nieuwe perspectieven voor kinderen na echtscheiding* (pp. 41-59). Amsterdam: Thela Thesis.
- Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C. & Steenweg, A., Het verdeelde kind. Literatuuronderzoek omgang en scheiding. Universiteit Utrecht, Utrecht, 2002.
- Sun, Y. (2001). Family Environment and Adolescents' Well-Being Before and After Parents' Marital Disruption: A Longitudinal Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 697-713.
- Tavecchio, L. (1998). Sexespecifieke socialisering niet alleen voor meisjes nadelig. In: A. Meulenbelt (red.), *De eerste sekse, meningen over mannelijkheid*. Amsterdam, Van Genneep.
- Teachman, J. D., & Paasch, K. (1993). The Economics of Parenting Apart. In C. E. Depner & J. H. Bray (Eds.), *Nonresidential Parenting: New Vistas in Family Living* (pp. 61-86). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Teyber, E. (1996). *Kind van gescheiden ouders, kind van de rekening?* Baarn, Ambo.
- Teyber, E. (2001). *Helping Children Cope With Divorce*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Treffers, P. D. A., Goedhart, A.W., & Koudijs, E. (1999). Kinderen van gescheiden ouders in een kinder- en jeugdpsychiatrische populatie. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 54, 229-244.

Wallerstein, J. S., Lewis, J. M., & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce. A 25 year landmark study*. New York: Hyperion.

Wegelin, M. (1996). *Halve ouders, hele kinderen. Adviezen voor gescheiden ouders*. Bloemendaal: Aramith.

Werkgroep-Alimentatiebeleid. (2002). *Het kind centraal: verantwoordelijkheid blijft*. Den Haag: Interdepartementaal beleidsonderzoek.

Whiteside, M. F., & Becker, B. J. (2000). Parental Factors and the Young Child's Postdivorce Adjustment: A Meta-Analysis With Implications for Parenting Arrangements. *Journal of Family Psychology*, 14, 5-26.

Zaslow, M.J., & Hayes, C.D. (1986). Sex Differences in Children's Response to Psychological Stress. Towards a Cross-Context Analysis. In: M.E. Lamb et al (eds.), *Advances in Developmental Psychology*, Vol. 4, Erlbaum, Hillsdale, N.J., 285-337.